

Joanna K. Wawrzyniak

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Specjalna Strefa Demograficzna obszarem dobrych praktyk na rzecz seniorów. Założenia i realizacja programu

Special Demographic Zone as a Good Practice Area for Seniors.
Theses and Accomplishment of the Program

Streszczenie. Artykuł prezentuje założenia Programu Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim oraz działania, których celem ma być niwelowanie negatywnych skutków społecznych i demograficznych depopulacji regionu. Autorka posłużyła się metodą *desk research* oraz analizy dokumentów, by zaprezentować działania skierowane na opiekę, pomoc i aktywizację seniorów jako rosnącej populacji osób w wieku poprodukcyjnym. Wypracowane praktyki mają stać się rozwiązaniami uniwersalnymi w skali kraju.

Słowa kluczowe: specjalna strefa demograficzna, starzenie się społeczeństwa, działania na rzecz osób starszych, opieka senioralna, program aktywizacji, inkluzja technologiczna, klauster usług senioralnych.

Summary. The article presents Special Demographic Zone Program in Opole and it shows methods and ideas created for the eradication of negative social and demographic consequences of depopulation process in the region. Author used the “desk research” method and analysis of documents method to show actions aimed at seniors’ caring and helping system, their activation, and the inclusion of elderly people as a growing postproduction population. Elaborated solutions are supposed to be universal for the whole country.

Keywords: special demographic zone, ageing, elderly people, elderly care, activation program, technological inclusion, seniors’ services cluster.

Wprowadzenie

Ustanowienie Specjalnej Strefy Demograficznej (SSD) jest postępowaniem o charakterze administracyjno-społecznym mającym na celu realizację (spe-

cialnego, specyficznego) programu w celu przeciwdziałania niekorzystnym zjawiskom społecznymi (w tym głównie demograficznym, lecz także ekonomicznym, gospodarczym, zawodowym). Program został przyjęty uchwałą zarządu województwa opolskiego z dnia 14 września 2014 r.

SSD w województwie opolskim jest programem działań zmierzających do zapobieżenia niekorzystnej tendencji demograficznej polegającej na wyludnianiu się regionu (depopulacji).

Program jest regionalnym programem pilotażowym zarówno w skali całego kraju, jak i innych regionów – polskich oraz europejskich. Program umożliwi wprowadzenie nowych i innowacyjnych rozwiązań na poziomie regionu. Zakłada się, że wypracowane w Programie rozwiązania systemowe (*best practice*), mające na celu przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych oraz optymalne reagowanie na bieżącą sytuację demograficzną, będą mogły zostać przeniesione na poziom krajowy, jak i regionalny. Oddziaływanie na procesy demograficzne powinno mieć charakter kompleksowy i długookresowy, dlatego istnieje wyraźna potrzeba kontynuacji Programu po 2020 r. (Program SSD do 2020 r. *Opolskie dla Rodziny*, 2014, s. 11).

Program specjalnej strefy demograficznej obejmuje cztery kategorie projektów (działania zwane pakietami): na rzecz zatrudnienia (*Praca to bezpieczna rodzina*), edukacji zawodowej (*Edukacja a rynek pracy*), opieki nad małym dzieckiem (*Opieka żłobkowo-przedszkolna*) oraz działania na rzecz seniorów (*Złota jesień*). Najszerzej rozbudowany jest pakiet dotyczący edukacji (6 działań); *Złota jesień* jest najmniej obszernym pod względem założeń i działań projektem (2 działania).

Ze względu na moje zainteresowania badawcze oraz odległość tematyką poszczególnych obszarów społecznych objętych Programem SSD w opracowaniu tym skupię się na działaniach skierowanych do osób starszych (w wieku poprodukcyjnym), na zaprezentowaniu tych działań oraz na próbie ich oceny działań.

W obszarze *Złota jesień* postanowienia SSD, a następnie jej program powstały w oparciu o wskazania, głównie demograficzne, wielu raportów Unii Europejskiej (m.in. *Green Paper: Confronting demographic change: a new solidarity between the generations*, 2005; Strategia Europa, 2020), i wskazują na przemiany demograficzno-społeczne (oraz wynikające z nich te o charakterze gospodarczym), stanowiące wyzwania oraz zagrożenia dla sprawnego funkcjonowania systemów społecznych w Europie, zalecając konstruktywne reagowanie na te przemiany i przekształcanie ich w szanse rozwojowe.

Wyzwania demograficzne związane z procesem starzenia się ludności oraz zmniejszaniem się potencjalnych zasobów pracy wymuszają podejmowanie starań o systematyczne zwiększanie wskaźnika zatrudnienia poprzez wzrost aktywności zawodowej osób w starszych grupach wieku produkcyjnego, tj. w przedziale wieku: 55–64 lata, oraz poprzez promowanie uczenia się przez całe życie, włączenia społecznego, zwalczanie ubóstwa i zwiększenie udziału osób dorosłych w kształceniu ustawicznym (Strategia Europa, 2020).

Zaistnienie SSD i jej program podyktowany został sytuacją społeczno-gospodarczą, a wśród jej uwarunkowań są te specyficzne dla województwa oraz te, które cechują tendencje ogólnopolskie (i ogólnoeuropejskie), jak: emigracja zarobkowa, intensywne zasysanie zasobów ludzkich do innych ośrodków, niezapewniona prosta reprodukcja ludności, zmiana struktury demograficznej regionu ze znacznąwyżką osób w wieku poprodukcyjnym, niekorzystna projekcja demograficzna wskazująca, że Opolszczyzna będzie wyludniać się w skali zagrażającej zarówno procesom rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i finansom publicznym – prognozowane są poważne spadki liczby ludności w wieku edukacyjnym i w wieku produkcyjnym, co w sposób bezpośredni wpływa na społeczne konsekwencje przemian demograficznych.

Realizacja programu SSD ma na celu odbudowę utraconego potencjału ludnościowego i przeciwdziałanie dalszym niekorzystnym zmianom demograficznym. Niski przyrost naturalny, migracje zarobkowe (wewnętrzne i zewnętrzne) oraz wydłużające się życie ludzkie spowodują, iż udział ludności w wieku poprodukcyjnym, w ogóle ludności województwa, będzie jednym z najwyższych w kraju (Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020).

Wiele wskazuje na to, że w regionie opolskim wystąpi kryzys solidarności międzypokoleniowej ze względu na bardzo wysoki poziom obciążenia grupy produkcyjnej grupą poprodukcyjną. Wskaźnik obciążenia ekonomicznego dla województwa opolskiego jawi się jako bardzo niekorzystny w perspektywie do 2035 r., a nierównowaga ta w sposób istotny waży również na sytuacji ekonomicznej regionu. Demograficznie region opolski pozostaje i będzie pozostawał w skrajnie trudnym położeniu. Oznacza to konieczność traktowania go jako obszaru zagrożonego kryzysem ludnościowym (Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.; Strategia Rozwoju Kraju, 2020).

Uchwalenie w województwie opolskim Specjalnej Strefy Demograficznej jest pierwszym w Polsce przedsięwzięciem administracyjno-gospodar-

czym tego typu. Wiązane są z nim nadzieje na wypracowanie metod działań i długoterminowych projektów będących sposobem na poprawę szeroko rozumianej sytuacji demograficzno-społecznej.

Założenia i realizacja Pakietu *Złota jesień*

Jak zostało wspomniane, program Specjalnej Strefy Demograficznej ujęty został w cztery kategorie działań zmierzających do poprawy sytuacji socjo-demograficznej w obszarach uznanych za najistotniejsze dla uzyskania poprawy sytuacji gospodarczej i społecznej województwa opolskiego.

Czwarty w kolejności pakiet w Programie SSD nazwano *Złota jesień* – obejmuje on dwa działania:

1. w pierwszym opisano opolski klaster usług senioralnych, którego celem jest podniesienie jakości oraz zwiększenie dostępności usług na rzecz osób starszych;

2. drugi nazwano *Aktywny senior* i wskazano w nim dwa cele: zwiększenie aktywności osób starszych (cel 1) oraz podniesienie kompetencji cyfrowych osób 50+ (cel 2).

Klaster usług senioralnych opisano jako fundament do budowania aktywności biznesowej w obszarze gospodarki senioralnej. Jest propozycją zintegrowanego źródła usług, wiedzy, kontaktów, wsparcia merytorycznego i logistycznego dla inwestorów, operatorów, placówek medycznych, samorządów lokalnych oraz seniorów. Jest to zbiór projektów oraz zadań do zrealizowania w sferze usług i opieki nad seniorami. Klaster to swoista platforma zintegrowanych działań i usług opiekuńczych, zdrowotnych oraz społecznych służących poprawie jakości życia osób starszych – najczęściej chorych, samotnych, o niskiej mobilności i/lub sprawności. Klaster ma jednoczyć we współdziałaniu firmy, organizacje, instytucje oraz placówki oferujące nowoczesne i kompleksowe usługi pomocy (zdrowotnej, osobistej) oraz opieki geriatrycznej. Zadaniem Klastra jest, między innymi, wypracowanie innowacyjnych rozwiązań służących stworzeniu kompleksowej oferty takich usług – zarówno mieszkańców województwa opolskiego, jak i osób przyjezdnych. Powołanie Klastra jest pierwszym krokiem na drodze do integracji działań w obszarze polityki senioralnej na poziomie regionu, poprzez włączenie w jego skład w dalszej perspektywie możliwie szerokiego spektrum podmiotów działających w obszarze polityki senioralnej i usług na rzecz osób starszych. Obecnie do klastra należy 14 podmiotów, są wśród

nich największe firmy produkcyjne i usługowe regionu, szkoły wyższe oraz placówki medyczne.

Funkcjonowanie podmiotów w ramach klastra ma dawać m.in. możliwość ubiegania się o dofinansowanie inwestycji, których realizacja ma służyć osobom starszym – głównie zapewnieniu ich potrzeb opiekuńczych i zdrowotnych, w tym szczególnie osobom samotnym, schorowanym i w trudnej sytuacji życiowej.

Klaster działa realizując proces modernizacji wybranych obiektów usług publicznych pod kątem (architektonicznej) dostępności dla seniorów. W obszarze powstawania nowych placówek natomiast otwarty został nowy dom dziennego pobytu w Opolu-Groszowicach, do którego od roku uczęszcza regularnie kilkudziesięciu seniorów, angażując się w aktywność towarzyską i artystyczną – powstał tam żeński zespół wokalny mający już za sobą pierwsze występy.

Swoistą prezentacją klastra usług senioralnych stała się, zorganizowana przez Prezydenta Opolu oraz Wojewodę Opolskiego, I edycja targów senioralnych Opole Senior Expo 2015 we wrześniu 2015 r., które skupiły i zaprezentowały kilkadziesiąt firm z zakresu medycyny, rehabilitacji, edukacji, rekreacji i kultury. W programie targów były m.in.: wykłady (z zakresu medycyny, bezpieczeństwa), warsztaty edukacyjne (gimnastyka umysłu, zwiększanie własnego potencjału), zajęcia aktywizujące (komunikacja międzypokoleniowa, gry umysłowe), spektakl teatralny (Teatr Lalki i Aktora w Opolu), zajęcia gimnastyczne (fitness, joga), pokazy (parzenia herbaty, origami). Wystawcy oferowali wszystko, co może zainteresować osoby w starszym wieku: od kosmetyków i suplementów diety po sprzęt rehabilitacyjny, łózka i rowery, a nawet zajęcia tańca dla osób w starszym wieku. Swoje usługi prezentowały ośrodki medyczne i rehabilitacyjne, domy opieki dla osób starszych, szkoły, fundacje, hotele i banki. Nie brakowało instytucji i organizacji pozarządowych – policji, urzędów pracy, PCK, firm ubezpieczeniowych (w tym ZUS), NFZ, ośrodków sportu oraz powołanej w opolskim ratuszu rady seniorów. Największym zainteresowaniem cieszyły się konsultacje fizjoterapeutyczne, dietetyczne i kosmetyczne, a także zajęcia aktywizujące – warsztaty, wykłady i konkursy z nagrodami.

Efektom działań klastra jest też Opolska Karta Rodziny i Seniora umożliwiająca korzystanie z systemu zniżek na różnego rodzaju wydarzenia kulturalne, edukacyjne oraz rekreacyjne czy zdrowotne.

W programie specjalnej strefy demograficznej zapisano również konieczność inicjowania oraz organizowania i dofinansowania inwestycji w zakresie powstawania placówek opieki krótkoterminowej – np. domów opieki,

w których senior pozostawałby w razie konieczności na krótki – na przykład miesięczny – pobyt (Program SSD Opolskie 2014, s. 69). Podobnym wsparciem objęta ma być inwestycja powstawania i rozwoju mobilnych usług zdrowotnych, opiekuńczych i społecznych, w tym teleopieki. Nowoczesność i kompleksowość takich usług ma polegać na zapewnianiu całodobowej opieki – specjalistycznej, ambulatoryjnej, na dostarczaniu seniorom niezbędnego sprzętu rehabilitacyjnego, a także na przebudowie i modernizacji obiektów służących osobom starszym w celu zwiększenia ich dostępności.

Dotychczas (styczeń 2016) placówki opieki krótkoterminowej są jeszcze w sferze planowania. Istnieje od roku (styczeń 2015) prywatny dom opieki w Ładzy pod Opolem, który oferuje m.in. możliwość krótkotrwałego zamieszkania w domu seniorom pozbawionym czasowo opieki (koszt takiego pobytu wynosi 100–120 zł za dobę). Opłata taka powinna być tak skalkulowana, by zachęcała rodziny do korzystania z tego rodzaju usługi, pełniące też funkcję „wytchnieniową”, czyli niosącą ulgę w niełatwej pracy opiekuna i godzenia opieki nad seniorem z pracą zawodową oraz życiem rodzinnym. W obecnej sytuacji państwo dopłaca do pobytu pensjonariuszy w państwowych domach opieki, a prywatne, choć są tańsze w utrzymaniu, nie mogą liczyć na skierowanie do nich seniorów. Podopieczni DPS-ów często długo czekają w kolejce, a potem trafiają w miejsca odległe od ich zamieszkania, tymczasem korzyścią dla kondycji psychicznej seniora mogłaby być bliskość, możliwość częstszych odwiedzin przez rodzinę, znajomych, sąsiadów.

Zaawansowane są natomiast prace wdrażające system teleopieki dla opolskich seniorów. Jest to system komunikacyjny dla osób w podeszłym wieku, którym – ze względu na problemy ze sprawnością czy stanem zdrowia – może być potrzebna nagle pomoc. Osoby objęte teleopieką (pierwsze w sierpniu 2014 r.) zostały wyposażone w niewielki nadajnik połączony, umożliwiający przez naciśnięcie guzika zaalarmowanie opiekuna (np. kogoś z rodziny lub sąsiadów) albo bezpośrednio pogotowie. Dzięki informacjom zebranych przy zawieraniu umowy, operator w centrali dysponuje danymi podopiecznego (adres, dolegliwości, choroby, leki, które przyjmuje) ułatwiającymi szybki kontakt i właściwe udzielenie fachowej pomocy.

Miasto opłaca comiesięczny dostęp seniorów do systemu. W 2015 r. był to koszt 2 tys. zł w miesiącu, w 2016 r. ma to być już 2,5 tys. zł miesięcznie. System teleopieki dostępny jest zarówno dla mieszkańców miasta nieobjętych opieką socjalną, jak i podopiecznych Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie. Podopieczni MOPR-u w Opolu są objęci teleopieką bezpłatnie, pozostali seniorzy natomiast, dzięki dofinansowaniu miasta, zapłacą 8 zł 70 gr miesięcznie, lecz będą musieli sami pokryć koszt zakupu/wypożyczenia apa-

ratu telefonicznego z nadajnikiem oraz jego instalacji (jednorazowy koszt, który może wynieść ok. 400 zł).

W programie SSD (s. 69–70) uznano, iż organizacyjny i finansowego wsparcia wymaga doskonalenie kompetencji osób świadczących usługi dla seniorów. Szczególny nacisk kładzie się na kształcenie i doskonalenie zawodowe kadr pomocy i integracji społecznej, ochrony zdrowia, rekrutację wolontariuszy w zakresie takich usług, wykorzystywanie zasobów środowiska rodzinnego i lokalnego w pracy z osobą starszą oraz na aktywizowanie osób starszych do utrzymywania samodzielności i sprawności fizycznej, a także organizowanie lokalnych sieci wsparcia czy aktywizowanie animatorów.

Osiągnięcie tego założenia powiązane jest z drugim działaniem z obszaru *Złota jesień* programu (s. 70). *Aktywny senior* jako działanie zostało określone przez realizację dwóch celów: wzrost aktywności osób starszych oraz podniesienie kompetencji cyfrowych osób 50+.

Realizacja tych zadań odbywać się ma poprzez kształcenie animatorów i wolontariuszy do spraw seniorów, wspieranie podmiotów (jednostek samorządu terytorialnego, placówek, stowarzyszeń, firm z obszaru ekonomii społecznej) w zatrudnianiu animatorów, asystentów osób starszych i wolontariuszy, wspieranie w zakresie świadczonych seniorom usług, organizowanie wolontariatu na rzecz seniorów, utworzenie bazy danych o wolontariuszach pracujących na rzecz osób starszych, włączanie środowiska lokalnego do działań w celu przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu seniorów, zagospodarowanie czasu wolnego osób starszych stosownie do ich potrzeb przez animatorów i wolontariuszy (s. 70–71).

W ramach tego obszaru podejmowane mają być także działania aktywizujące oraz integracyjne – wewnątrz- i międzypokoleniowe – poprzez np. wspieranie i tworzenie Uniwersytetów III Wieku, Klubów Seniora – zwłaszcza na obszarach wiejskich, upowszechnianie działań w zakresie aktywności społecznej seniorów. W to zadanie wpisuje się powołanie Rady Seniorów Miasta Opola, której głównym celem jest integracja, wspieranie i reprezentowanie środowiska osób starszych poprzez ścisłą współpracę z władzami miasta przy rozstrzyganiu istotnych dla seniorów spraw, integrację i wspieranie środowiska osób starszych oraz reprezentowanie ich zbiorowych potrzeb. Zadaniem Rady jest również przedstawianie propozycji w zakresie ustalania priorytetów i działań na rzecz osób starszych, wspieranie różnorodnych form działalności kulturalnej, a także edukacyjnej oraz dążenie do odtwarzania i umacniania międzypokoleniowych więzi społecznych.

W obszarze aktywizacji seniorów zrealizowano program *Tranzytowe miejsca pracy*, w ramach którego wykształcono 40 animatorów osób star-

szych zaangażowanych w aktywizację seniorów oraz działania skupione na zapobieganiu pogarszania się ich sytuacji zdrowotnej i psychospołecznej. Profil animatora (AOS) ma być ponadto dobrym rozwiązaniem zawodowym dla osób bezrobotnych 50+, które z jednej strony posiadają już bogate doświadczenie życiowe i zawodowe, z drugiej strony często nie są w stanie znaleźć pracy, zwłaszcza na wsiach. Celem tego programu jest rozpoznanie problemów braku aktywności lokalnej mieszkańców województwa, w tym osób 50+, badanie oczekiwań osób starszych pod kątem ich aktywizacji społecznej i zawodowej, rozpoznanie możliwości adaptacji rozwiązań zagranicznych lub wskazanie koniecznych modyfikacji. Kurs trwa 6 miesięcy (na ten czas uczestnicy otrzymują zatrudnienie), obejmuje 150 godzin szkoleń, wizyty studyjne (np. w Austrii), spotkania z trenerami, doradcami.

Równie istotnym działaniem jest inkluzja cyfrowa seniorów, realizacja której została zapisana jako zadanie polegające na poprawie dostępności komunikacyjnej, szczególnie na obszarach wiejskich, dostosowanie form przekazu informacji do potrzeb seniorów, a przede wszystkim motywowanie ich do korzystania z nowych technologii, wspieranie działań zwiększających dostępność nowych technologii, kształtowanie umiejętności warunkujących efektywne i bezpieczne korzystanie z mediów elektronicznych (s. 71).

W ramach inkluzji cyfrowej seniorów od roku odbywają się cykliczne kursy komputerowe dla osób 60+ w bibliotekach (np. w MBP) oraz w Opolskim Forum Organizacji Socjalnych (bezpłatne lub z niewielką odpłatnością). Zapisy na kursy realizowane są błyskawicznie, co świadczy o dużym zapotrzebowaniu na tego rodzaju edukację.

Drugim krokiem było pozyskanie sprzętu komputerowego (np. wycyfywanego z firm) i przekazanie go organizacjom senioralnym; w ten sposób Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów (PZERI) pozyskał sprzęt komputerowy dla swoich 17 oddziałów na terenie województwa opolskiego oraz dostęp biur do Internetu. Związek zrzesza w tym regionie 23 tys. osób, którym w działalności związkowej brakowało sprzętu, możliwości zorganizowania strony internetowej, zdalnej obsługi konta bankowego, sposobów komunikacji e-mailowej z członkami i oddziałami. Dzięki programowi udało się otworzyć kawiarenkę internetową na potrzeby seniorów w siedzibie oddziału okręgowego w Opolu oraz przeprowadzić warsztaty i szkolenia z obsługi komputera dla władz i członków oddziałów. Tego rodzaju przedsięwzięcie skupiło szerokie grono partnerów, m.in.: Wojewódzki Urząd Pracy w Opolu, Izbę Skarbową oraz Narodowy Bank Polski, organizacje społeczne – Opolskie Centrum Wspierania Inicjatyw Pozarządowych, Fundację Rozwo-

ju Demokracji Lokalnej, Fundację Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego oraz Stowarzyszenie „Miasta w internecie”, Fundację PKO.

Podsumowanie – ocena działań w ramach SSD

Wzrastający odsetek osób starszych w społeczeństwie to poważne wyzwanie społeczne oraz gospodarcze, wiążące się głównie z problemem właściwego zagospodarowania potencjału tej grupy przy jednoczesnym minimalizowaniu kosztów wynikających z pogarszającego się zdrowia, sprawności oraz aktywności, w tym zawodowej. Opisywany program SSD skupia się na działaniach dążących do zapewniania właściwej opieki i wsparcia osobom starszym, ich inkluzji – głównie cyfrowej, co słuszne i niezbędne w dzisiejszej rzeczywistości. Nie formułuje jednak zadań skierowanych do lokalnych społeczności w celu właściwego uruchomienia potencjału seniorów. Jakkolwiek zasadne są podejmowane działania na ich rzecz w mieście, tak nie przekłada się to na aktywizowanie i wsparcie osób starszych zamieszkujących na terenach wiejskich i w małych miastach województwa. W tym celu konieczne jest, moim zdaniem, prowadzenie badań i monitoringu społecznego, formułowanie diagnozy potrzeb oraz możliwości seniorów (lub jej korygowanie w odniesieniu do diagnozy seniorów miejskich), by potencjał seniorów „z terenu” został właściwie spożytkowany. Istnieją w każdej niemal gminie koła gospodyń, stowarzyszenia, kluby, w ramach których działają prężnie także seniorzy. Warto te działania koordynować, wzbogacać o nowe formy, rozszerzać na inne, mniej aktywne tereny, by aktywność seniorów stała się powszechną, przewidywaną w budżetach gmin, potrzebą. Wspieranie inicjatyw lokalnych (jak np. UTW, kluby seniora, koła) jest dobrym sposobem na pobudzenie oraz uruchomienie właściwie rozumianego kapitału społecznego (Klimczuk, 2012, s. 77–81).

Z zagadnieniem kapitału i sił społecznych wiąże się kolejna istotna kwestia, której nie poświęca się w programie uwagi, czyli aktywizacja zawodowa seniorów. Każdego roku w fazę starości i emerytury wkraczą coraz lepiej wykształcone osoby, wydłuża się również okres, jaki dzisiejsi seniorzy przeżyli w nowych warunkach – technologicznych i ustrojowych. Często-kroć są to osoby zdrowe i w pełni sił, dlatego konieczne są programy (edukacyjne, zdrowotne) oraz ramy prawne, jak również finansowe umożliwiające im dłuższe pozostawanie w pracy zawodowej. W grupie działań na rzecz aktywizacji zawodowej seniorów można wskazać zalecenia m.in. działania na rzecz wzrostu zatrudnienia, akcentując przy tym nie tylko tworzenie miejsc

pracy, ale także dbałość o poprawę warunków pracy i jakości życia zawodowego, np. poprzez inwestowanie w kształcenie w zakresie nowych technologii, skupienie się na adekwatności i jakości kształcenia, szkoleń seniorów, budowanie struktur wsparcia społecznego. Ekspozowane są kwestie związane z problematyką włączania społecznego, działań ograniczających ubóstwo, np. poprzez wspieranie jednoosobowych gospodarstw domowych, zwłaszcza w zbyt rozbudowanej i/lub przestarzałej infrastrukturze (dokument OECD: *The Territorial Dimension of the European Social Fund: A Local Approach for Local Jobs*, 2011). Szczególną uwagę należałoby zwrócić na konieczność poprawy niekorzystnej sytuacji kobiet powyżej 60 roku życia oraz rozwoju usług dla osób starszych (srebrna gospodarka).

Jest to z pewnością zadanie niełatwe, także ze względu na panujące stereotypy dotyczące starszych pracowników, co wymaga z kolei działań edukacyjnych skierowanych do społeczeństwa.

Ważnym narzędziem we wprowadzaniu polityki (pro)senioralnej jest ukonstytuowana Rada Seniorów przy Urzędzie Miasta Opola, jest to jednak ciało administracyjne o charakterze miejskim (centralnym), które powinno mieć swoje odpowiedniki w mniejszych miastach i gminach. Ponadto warto rozważyć pomysł utworzenia centrów aktywizacji seniorów jako struktury obecnej np. na wszystkich szczeblach administracji samorządowej.

We wszystkich opisanych propozycjach ważna jest diagnostyka potrzeb oraz rozróżnienie na każdym etapie konstruowania programu aktywizacji (wszelakiej) oraz narzędzi opieki lub wsparcia pomiędzy seniorem w wieku 60+ a seniorem 80+ (Kozubska, Ziółkowski, 2012, s. 110–112). Traktowanie dwóch pokoleń seniorów jako jednakowych pod względem potrzeb i możliwości jest przyczyną wielu błędów popełnianych w polityce społecznej oraz społecznym nastawieniu (stereotypizacja) do ludzi starszych (Słowińska, 2014, s. 276). Jednym z nich jest infantylizacja działań skierowanych do seniorów, form aktywizacji i edukacji osób starszych. Najczęściej podejmowanymi działaniami na rzecz osób starszych są działania z obszaru rekreacji oraz rozwoju zainteresowań, np. oferty turystyczno-rekreacyjne, zajęcia rękodzielnicze, spotkania z interesującymi osobami, zajęcia ruchowe i towarzyskie. To m.in. konsekwencje rozpowszechnionego w społeczeństwie mitu o deficycie intelektualnym osób starszych (Wawrzyniak, 2009, s. 325). W znacznie mniejszym stopniu bowiem prowadzone są działania z zakresu wzmacniania potencjału osób starszych, wspierania ich rozwoju osobowego i zawodowego, aktywności oraz samorealizacji. Tego rodzaju działania powinny być kierowane szczególnie do osób 60+, czyli potencjalnie bardziej zainteresowanych pozostaniem na rynku pracy spośród całej

populacji seniorów. Ważna jest nie tylko edukacja, lecz również poradnictwo gerontologiczne, które jest słabo rozwinięte – także jako idea, którą należy popularyzować w społeczeństwie wraz z działaniami inkluzywnymi i antydystryminacyjnymi. Promowanie idei afirmacji i integracji ułatwią działania z wykorzystaniem potencjału oraz doświadczeń osób starszych, integracja społeczna i międzypokoleniowa, np. w postaci grup doradczych w strukturach administracyjnych i samorządowych, samopomocy wśród osób starszych, wspierania wspólnot sąsiedzkich, integracji w przedsięwzięciach edukacyjnych, sportowych czy gospodarczych (Kozubska, Ziółkowski, 2012, s. 113). Treść programu SSD świadczy o tym jednak, że większe nadzieje na poprawę sytuacji socjodemograficznej są pokładane w lepszej opiece, pomocy i zabezpieczeniu bytu seniorów, aniżeli w dawaniu im narzędzi do działania, samopomocy, samoorganizowania się oraz przejmowania inicjatywy, zwłaszcza w małych środowiskach.

Jakkolwiek system teleopieki jest ważnym i potrzebnym działaniem umożliwiającym seniorom pozostawanie we własnych domach czy mieszkaniach będąc pod fachową opieką zdrowotną, lecz częstokroć nie jest to możliwe ze względu na zły stan domów i mieszkań zajmowanych przez (samotnych) seniorów, co jednak nie stanowi specjalnego obszaru troski władz województwa.

Na Opolszczyźnie problem samotnego egzystowania seniorów pojawił się wcześniej niż w innych regionach Polski ze względu na przysługujące rdzennym mieszkańcom Śląska prawo ubiegania się o obywatelstwo niemieckie (podwójne obywatelstwo) i związane z tym prawo do pracy i zarobkowania w Niemczech oraz innych krajach Unii Europejskiej przed przystąpieniem Polski do struktur UE. Z prawa tego korzystali również potomkowie najstarszych mieszkańców Opolszczyzny, którzy najwcześniej wyjeżdżali w celach zarobkowych do krajów Unii.

Także obecnie, podobnie jak w innych regionach skąd młodzi migrują w poszukiwaniu lepszego życia do większych miast, coraz częściej powtarzają się sytuacje pozostawienia w domu rodzinnym rodziców/dziadków bez wymaganej opieki w przypadku choroby czy niesprawności, a także w nieodgodnych warunkach mieszkaniowych: w zbyt dużych domach i mieszkaniach, których osoby starsze – szczególnie samotne – nie są w stanie ogrzać, wyremontować, zmodernizować, dostosować do swoich potrzeb. Lokale te są dla nich po prostu zbyt drogie w utrzymaniu, mają stare okna i instalacje, są niedogrzone (przeważająca część domów wiejskich jest ogrzewana węglem, co wiąże się z trudem finansowym oraz organizacyjnym w codziennym uzyskiwaniu ciepła), wymagają remontów lub zamiany ich na mniejsze

i dostosowane do potrzeb seniorów. Jednocześnie stanowią zasoby infrastrukturalne regionu, które przy odpowiedniej organizacji można zamienić na komfortowe mieszkania chronione (wspomagane, serwisowane). Prezydent Opola zapowiedział plan budowy Centrum Senioralnego ze 120 mieszkaniami tego typu dla najbardziej potrzebujących seniorów w mieście. Pozostaje jednak nadal problem seniorów zamieszkujących samotnie na terenach wiejskich i podmiejskich.

Program SSD nie obejmuje wielu kwestii związanych z codziennym funkcjonowaniem osób starszych, w których trzeba ich wspierać i inspirować, lecz przede wszystkim umożliwiać im działania. Program, poza wspomnianymi, pomija też kwestie np. nadużyć wobec seniorów, które poważnie obniżają jakość ich życia, profilaktyki zachowań patologicznych (w tym uzależnień czy suicydalnych), budowania systemu samopomocy, współdziałania. Seniorzy to osoby coraz sprawniejsze, lepiej wykształcone, bardziej świadome siebie, nie wystarcza im już tylko świetlica z poczęstunkiem, to potencjał, którego nie można zmarnować, trywializując potrzeby i możliwości osób starszych.

Specjalna Strefa Demograficzna jest pionierskim przedsięwzięciem w Polsce, jedną z możliwości, jaką dysponują administracje państwowe, by określone działania zorganizować, przeprowadzić testując jednocześnie ich skuteczność, a następnie upowszechnić te, które na to zasługują. Dobrze będzie, jeśli taki program pozwoli na wyłonienie dobrych praktyk przez optymalizowanie ich skuteczności oraz implementacji.

Bibliografia

- Błądowski P., Szatur-Jaworska B., Szweda-Lewandowska Z. (2012), *Raport na temat sytuacji osób starszych w Polsce*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa, dostępny na: http://senior.gov.pl/source/raport_osoby%20starsze.pdf (dostęp: 01.2016).
- Chabior A. (2015), *Jakość życia a przestrzeń fizyczna seniorów*, [w:] A. Fabiś, A. Chabior, J. K. Wawrzyniak., *Ludzka starość. Wybrane zagadnienia gerontologii społecznej*, Impuls, Kraków.
- Dokument OECD: *The Territorial Dimension of the European Social Fund: A Local Approach for Local Jobs* (2011), dostępny na: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k9h5zbbdb41.pdf?expires=1453569998&id=id&accname=guest&checksum=D143EEA26E44EE6F5BF7DCFF49842E96> (dostęp: 01.2016).

- Graniewska D., Balcerzak-Paradowska B. (2003), *Praca kobiet w sektorze prywatnym. Szanse i bariery*, IPiSS, Warszawa.
- Green Paper: *Confronting demographic change: a new solidarity between the generations* (2005).
- Klimczuk A. (2012), *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*, Wiedza i Edukacja, Lublin.
- Kozubska A., Ziółkowski P., *Potrzeba sensu życia czynnikiem spajającym pokolenia*, „Rocznik Andragogiczny” 2012, s. 106–116.
- Mossakowska M., Więcek A., Błędowski P. (red.) (2012), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Termedia, Poznań, dostępny na: <http://212.87.21.2/polsenior/sites/polsenior.iimcb.gov.pl/files/file/monografia/monografiaPolSenior.pdf> (dostęp: 01.2016).
- Program Specjalnej Strefy Demograficznej w województwie opolskim do 2020 roku „Opolskie dla Rodziny” przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Opolskiego nr 5503/2014 z dnia 16 września 2014 roku.
- Rudnicka M., Surdej A. (2013), *Gospodarka senioralna. Nowy sektor gospodarki narodowej w Polsce*, IAS, Warszawa, dostępny na: <http://ssd.opolskie.pl/page/file.php?id=45> (dostęp: wielokrotnie w latach 2015–2016).
- Słowińska S., *O gettoizacji aktywności kulturalnej seniorów*, „Rocznik Andragogiczny” 2014, s. 271–281.
- Strategia Europa 2020, *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, dostępna na: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf (dostęp: 01.2016).
- Strategia Rozwoju Kraju 2020. *Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo*. Załącznik do Uchwały nr 157 Rady Ministrów z dnia 25.09.2012 r., Warszawa 2012, s. 12.
- Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego do 2020 r.*, Samorząd Województwa Opolskiego, Opole 2012 r., s. 88.
- Wawrzyniak J. K., *Starość funkcjonalna – determinanty i profilaktyka*, „Rocznik Andragogiczny” 2009, s. 320–327.

